ФП 2025-4
ISSN 1995-6134

УДК *349.6:631.11*
DOI: http://doi.org/10.5281/zenodo.17347742

Д.В. ХАЛІЗОВ,
аспірант Київського університету інтелектуальної власності та права Національного університету "Одеська юридична академія", м. Київ, Україна; e-mail: Khalizov@i.ua;
ORCID: https://orcid.org/0009-0005-0738-2560

ОСОБЛИВОСТІ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ І ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ В УМОВАХ ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

D.V. KHALIZOV,
PhD student, Kyiv University of Intellectual Property and Law of the National University "Odesa Law Academy", Kyiv, Ukraine; e-mail: Khalizov@i.ua
ORCID: https://orcid.org/0009-0005-0738-2560

FEATURES OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL SUPPORT FOR THE RATIONAL USE AND PROTECTION OF FARMLANDS OF FARMING HOUSEHOLDS UNDER THE LEGAL REGIME OF MARTIAL LAW

АНОТАЦІЇ (ABSTRACTS), КЛЮЧОВІ СЛОВА (KEYWORDS)

Постановка проблеми. Воєнний стан істотно трансформував систему земельних відносин в Україні, поставивши перед державою подвійний виклик: забезпечення продовольчої безпеки та підтримання стабільності правового режиму землекористування. Особливо вразливими виявилися фермерські господарства, для яких порушення процедур управління земельними ресурсами, обмеження контролю та прискорений характер адміністративних рішень створюють додаткові ризики. Це зумовлює потребу у науковому аналізі адміністративно-правового механізму регулювання їхньої діяльності в умовах дії спеціального правового режиму. **Метою** статті є комплексне дослідження адміністративно-правового забезпечення раціонального використання та охорони земель фермерських господарств під час воєнного стану, визначення його ключових елементів, виявлення проблем та формування напрямів удосконалення. **Методи** дослідження: системно-структурний метод застосовано для розкриття інституційної та нормативної структури адміністративно-правового механізму у сфері фермерського землекористування; функціональний метод використано для аналізу ролі органів публічної влади, військових адміністрацій, територіальних громад і контролюючих органів у забезпеченні законності використання земель; порівняльно-правовий метод дозволив оцінити зміни, внесені воєнним законодавством, та зіставити їх із довоєнними процедурами управління земельними ресурсами. **Результати.** Установлено, що воєнний стан зумовив перехід до гнучких адміністративно-правових моделей управління земельними ресурсами, які мають поєднувати оперативність прийняття рішень із дотриманням принципів сталого розвитку та екологічної безпеки. Розкрито функції органів публічної адміністрації у забезпеченні змістовного контролю за раціональним використанням та охороною земель. Проаналізовано вплив спеціального воєнного законодавства на процедури виділення земельних ділянок, здійснення моніторингу, роботу кадастрових реєстрів і систему екоконтролю. Доведено ключову роль фермерських господарств як суб'єктів забезпечення продовольчої незалежності держави, що потребує посиленого правового захисту та упорядкування земельних процедур. **Висновки.** Вдосконалення адміністративно-правового забезпечення раціонального використання та охорони земель фермерських господарств має ґрунтуватися на цифровізації державного земельного контролю, розширенні повноважень місцевого самоврядування, розвитку національних програм з відновлення деградованих угідь і підвищенні правової культури землекористувачів. Після завершення воєнного стану держава повинна сформувати стабільну та науково обґрунтовану модель управління земельними ресурсами, що забезпечить відновлення аграрного потенціалу та сталий розвиток сільських територій.

Ключові слова: *адміністративно-правове забезпечення; воєнний стан; фермерські господарства; землекористування; охорона земель; правовий режим; державний контроль; екологічна безпека; сталий розвиток; земельна політика*

***

© Халізов Д.В., 2025
Open access under CC BY license

ISSN 1995-6134

Problem statement. The martial law has significantly transformed the system of land relations in Ukraine, creating a dual challenge for the state: ensuring food security and maintaining the stability of the legal regime of land use. Farmers have proven to be particularly vulnerable, as disruptions in land-management procedures, limitations on oversight, and the accelerated nature of administrative decision-making generate additional risks. This calls for a scientific analysis of the administrative and legal mechanism regulating their activity under the conditions of a special legal regime. The **purpose** of the article is to conduct a comprehensive study of the administrative and legal framework for the rational use and protection of agricultural land by farming enterprises during martial law, to identify its key elements, reveal existing problems, and formulate directions for improvement. **Methods.** The system-structural method is applied to uncover the institutional and normative structure of the administrative and legal mechanism in the field of farm land use; the functional method is used to analyse the role of public authorities, military administrations, territorial communities, and supervisory bodies in ensuring lawful use of land resources; the comparative-legal method makes it possible to assess the changes introduced by wartime legislation and compare them with pre-war procedures of land-resource management. **Results.** It is established that martial law has led to the shift towards flexible administrative and legal models of land-resource governance, which must combine operational decision-making with adherence to the principles of sustainable development and environmental safety. The functions of public administration bodies in ensuring substantive control over the rational use and protection of land resources are revealed. The impact of special wartime legislation on procedures for allocating land plots, conducting monitoring, maintaining cadastral records, and performing environmental control is analysed. The pivotal role of farming enterprises as subjects ensuring the country's food independence is substantiated, highlighting the need for enhanced legal protection and stabilisation of land-use procedures. **Conclusions.** Improvement of the administrative and legal framework for the rational use and protection of land by farming enterprises should be based on the digitalisation of state land control, expansion of local self-government competencies, development of national programmes for the restoration of degraded soils, and strengthening of farmers' legal awareness. After the termination of martial law, the state must establish a stable and scientifically grounded model of land-resource governance that will support the recovery of Ukraine's agricultural potential and ensure sustainable development of rural areas.

Keywords: *administrative and legal support; martial law; farming households; land use; land protection; legal regime; state control; environmental security; sustainable development; land policy*

Постановка проблеми

Проблема раціонального використання і охорони земель фермерських господарств в умовах воєнного стану є одним із найактуальніших питань сучасної науки адміністративного права, аграрної політики та екологічної безпеки. Земельні ресурси виступають основним природним багатством України, від ефективності їх використання залежить продовольча, економічна, екологічна та навіть національна безпека держави. В умовах війни значна частина територій піддається руйнуванню, забрудненню, мінуванню та іншим наслідкам бойових дій, що призводить до деградації земельного фонду, втрати родючих ґрунтів, зниження рівня екологічної стабільності та соціальної безпеки у сільських громадах. У таких обставинах виникає потреба у вдосконаленні системи адміністративно-правового забезпечення раціонального землекористування, яка повинна гарантувати не лише законність у сфері земельних відносин, але й сталий розвиток фермерського виробництва. Сучасна адміністративно-правова система України зазнає суттєвих викликів, пов'язаних з необхідністю балансування між забезпеченням обороноздатності держави та збереженням природних ресурсів для післявоєнного відновлення. Воєнний стан зумовив зміни у структурі державного управління, передавши частину владних повноважень військовим адміністраціям, що вплинуло на механізми реалізації земельної політики. Значна кількість рішень щодо розпорядження земельними ділянками приймається в умовах обмежених процедур громадського контролю, що створює ризики зловживань, непрозорості та порушення прав фермерських господарств. Тому виникає гостра необхідність визначення чітких меж адміністративно-правового впливу, який би забезпечував ефективне регулювання без порушення принципів правової держави, гласності та рівності суб'єктів господарювання перед законом.

Фермерські господарства виступають не лише суб'єктами аграрного виробництва, але й носіями соціальної стабільності на місцях, адже вони забезпечують робочі місця, формують місцеві бюджети, підтримують продовольчу безпеку та сприяють розвитку сільських територій. Втрата земель, їх забруднення або неправомірне вилучення в умовах воєнного стану призводить до руйнування соціально-економічних основ існування місцевих громад. Водночас відновлення після війни вимагатиме не лише матеріальних ресурсів, а й ефективного правового

ISSN 1995-6134

механізму, який би дозволив раціонально використовувати кожен гектар землі, враховуючи його екологічний, економічний і стратегічний потенціал. Проблема полягає також у недостатній узгодженості між державними та місцевими органами влади у сфері земельного контролю, що ускладнює реалізацію адміністративних процедур. Часто спостерігається дублювання функцій між різними структурами або, навпаки, відсутність відповідального органу за конкретний напрям діяльності. У період воєнного стану така невизначеність посилюється через обмежений доступ до територій, руйнування інфраструктури, втрату документації, що вимагає розроблення нових підходів до координації управлінських процесів. Крім того, проблема раціонального використання земель фермерських господарств має комплексний характер, оскільки поєднує правові, економічні, екологічні та соціальні аспекти. Вона вимагає від органів державної влади застосування системного підходу до адміністрування, коли будь-яке управлінське рішення має ґрунтуватися на аналізі довгострокових наслідків для довкілля та економіки. У цьому контексті особливої актуальності набуває запровадження електронних інструментів контролю, моніторингу та кадастрового обліку, які дозволяють забезпечити прозорість і зменшити рівень корупційних ризиків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що питання адміністративно-правового забезпечення раціонального використання і охорони земель фермерських господарств розглядалося у працях багатьох українських учених, які заклали теоретичні основи сучасного підходу до правового регулювання земельних відносин. Ю.С. Шемшученко наголошує, що земля є базовим природним ресурсом держави і потребує особливого режиму правової охорони, який має забезпечувати збалансоване поєднання господарських і екологічних інтересів суспільства. Учений підкреслює, що належне функціонування механізму управління земельними ресурсами неможливе без ефективного адміністративного контролю та чіткої системи правових приписів. А.П. Гетьман розглядає проблеми удосконалення земельного і екологічного законодавства у взаємозв'язку з реформуванням системи публічного управління, підкреслюючи, що фермерські господарства виступають центральним елементом у структурі аграрного виробництва, а тому їхнє землекористування має регулюватися не лише з позицій економічної доцільності, але й через призму державної політики сталого розвитку.

Метою статті є комплексне дослідження адміністративно-правового забезпечення раціонального використання та охорони земель фермерських господарств під час воєнного стану, визначення його ключових елементів, виявлення проблем та формування напрямів удосконалення. *Новизна* статті полягає у формуванні цілісної концепції адміністративно-правового забезпечення раціонального використання та охорони земель фермерських господарств в умовах воєнного стану, що досі не отримало системного висвітлення у вітчизняній правовій доктрині. Її *завданнями* є визначити основні напрями вдосконалення правового регулювання землекористування у фермерському секторі, виявити проблеми взаємодії органів державної влади і місцевого самоврядування у забезпеченні законності у сфері земельних відносин, а також обґрунтувати потребу в оновленні адміністративних механізмів контролю за збереженням та відтворенням родючості ґрунтів.

Вплив воєнного стану на стан земельних ресурсів і забезпечення безпечного землекористування

В умовах триваючого воєнного стану аграрна галузь України зіткнулася з масштабними викликами, які суттєво вплинули на діяльність фермерських господарств. Земельні ресурси, що традиційно виступали головною основою виробництва та гарантом економічної стабільності, нині перетворилися на об'єкт підвищеного ризику. Значні площі орних земель заміновані, частина з них зазнала руйнувань унаслідок бойових дій, знищено сільськогосподарську техніку, порушено логістику постачання, а брак робочої сили та скорочення посівних площ істотно знижують обсяги виробництва. У таких умовах раціональне землекористування й охорона ґрунтів виходять за межі суто економічного чи екологічного виміру, набуваючи стратегічного значення для державної безпеки. Збереження родючості земель, недопущення їх деградації та відновлення сільськогосподарського потенціалу стають ключовими чинниками життєздатності фермерських господарств, від яких залежить продовольча стійкість країни. Зменшення врожайності, руйнування інфраструктури, втрата робочих місць і зниження доходів населення створюють реальну загрозу економічній і соціальній стабільності сільських територій. У такій ситуації роль адміністративно-правового забезпечення істотно зростає, адже саме воно формує основу для законного, ефективного й контрольованого ви-

ISSN 1995-6134

користання земель, визначає механізми відновлення аграрного сектору та гарантує дотримання екологічних стандартів навіть в умовах обмежених ресурсів. Ефективність державного управління земельними ресурсами, якість нормативного регулювання та стабільність правозастосовної практики визначають, наскільки успішно Україна зможе зберегти свій аграрний потенціал і відновити продуктивність земель після завершення бойових дій. У цьому контексті адміністративне право виступає не лише інструментом контролю, а й важливим елементом державної політики, що спрямований на захист національних інтересів, забезпечення продовольчої безпеки та створення умов для сталого розвитку фермерського сектора.

Одним із найбільш серйозних викликів війни для аграріїв є замінування або забруднення вибухонебезпечними залишками боєприпасів (ERW) значних площ земель. За оцінками міжнародних та українських організацій, на кінець 2024 року понад 138 000 км² території України перебувають у потенційній зоні забруднення мінами та ERW [1, с.259]. Ці дані означають, що частина сільгоспугідь просто не може бути оброблена з технічних або безпекових причин. Наприклад, в одному з аналітичних оглядів стверджується, що через війну втрачено до 14 % орних земель України, а також значно зменшилася площа сівби культур [2]. Також, за даними з супутникових знімків, з початку війни близько 1,91 млн га сільськогосподарських угідь були пошкоджені (внаслідок обстрілів, пожеж чи інших бойових дій) [3]. В окремих регіонах саме замінування лишається головною причиною, через яку фермери не можуть здійснювати посів чи збирання врожаю [4].

Крім того, частина земель була відчужена або зайнята військовими цілями: фортифікаційні споруди, окопи, тимчасові укриття - усе це перетворює ділянки на зони обмеженого доступу. У таких випадках фермери змушені або залишати землю без обробітку, або ризикувати життям своїх працівників.

У деяких областях, як-от на півдні України, повідомляють про те, що всього 20 % території колишніх оброблюваних площ було розміновано або визнано безпечними до використання [1, с.263]. У Херсонській області, зокрема, завдяки масштабному розмінуванню вдалося очистити до 71 % угідь, що дало змогу значно збільшити площі сівби після визволення регіону [5].

Таким чином, мінна небезпека створює прямий бар'єр перед поверненням земель у промисловий обробіток - фермери обмежені не тільки правами, але й фізичною можливістю обробляти свої ділянки.

Руйнування технічної бази та логістичної інфраструктури аграрного сектору

Розглянувши мінну небезпеку для фермерських господарств перейдемо до втрат техніки яка є невід'ємним інструментом для збору врожаю та обробки ґрунтів.

Одним із найсерйозніших викликів, з якими стикаються фермерські господарства в умовах воєнного стану, є масштабні втрати технічних ресурсів, інфраструктури та матеріальної бази. Руйнування виробничих потужностей призводить до того, що навіть наявність орних земель не забезпечує можливості їх ефективного використання. Без справної техніки, належного обладнання, транспортних засобів і злагодженої логістики процес обробітку землі стає практично неможливим. За підрахунками Київської школи економіки, сумарні прямі збитки аграрного сектора України перевищують 10,3 мільярда доларів США, з яких понад половина припадає на втрати, пов'язані із пошкодженням або знищенням сільськогосподарської техніки. За даними дослідників, понад 181 тисяча одиниць машин і механізмів була частково чи повністю виведена з експлуатації, що суттєво ускладнило проведення посівних і збиральних кампаній. Не менш критичною залишається ситуація у сфері зберігання та транспортування продукції. Пошкодження зерносховищ, елеваторів, логістичних хабів і складських комплексів призвели до значних втрат урожаю. Багато об'єктів інфраструктури не можуть функціонувати через руйнування дахів, систем вентиляції, охолодження та захисту від вологи. За експертними оцінками, збитки у сфері зберігання зернових культур обчислюються мільярдами доларів, адже відсутність належних умов унеможливлює тривале зберігання врожаю без його псування [6].

Такі обставини ставлять фермерів перед надзвичайно складним вибором. Навіть якщо земельні ділянки формально залишаються у їх власності, відсутність техніки, пального чи складських приміщень робить виробництво економічно недоцільним. У багатьох випадках продукція гине ще на етапі збору врожаю або під час перевезення через затримки, відсутність транспорту чи пошкодження доріг. Наслідком цього є зниження прибутковості аграрного сектора, зростання витрат і поглиблення соціально-економічної нестабільності у сільській місцевості. Усе це свідчить про нагальну потребу

ISSN 1995-6134

відновлення матеріально-технічної бази фермерських господарств як одного з ключових напрямів державної політики у сфері аграрного розвитку під час і після війни.

Серед найвагоміших наслідків збройної агресії для аграрного сектору України особливе місце посідає руйнування транспортної та логістичної інфраструктури. Пошкодження автошляхів, мостів і залізничних колій істотно обмежило можливості переміщення техніки, доставки насіння, добрив, пального, а також транспортування готової продукції до пунктів зберігання чи експорту. Часті обстріли транспортних артерій та логістичних вузлів призвели до блокування доступу до значної кількості полів, що унеможливило своєчасне проведення посівних і збиральних робіт. За повідомленнями міжнародних аналітичних центрів, зокрема CSIS, бойові дії у 2024 році завдали значної шкоди зерновій інфраструктурі, включаючи атаки на портові об'єкти, які забезпечували експорт сільськогосподарської продукції. Це спричинило суттєві перебої у зовнішній торгівлі, скорочення обсягів експорту та зниження валютних надходжень держави. Окремої уваги потребує питання стану систем зрошення та меліорації, які відіграють ключову роль у забезпеченні стабільного водного балансу сільськогосподарських угідь. Руйнування насосних станцій, каналів, водозабірних споруд і трубопроводів у багатьох регіонах призвело до втрати контролю над рівнем вологості ґрунтів. У районах, де зрошення є критично необхідним, це стало причиною деградації ґрунтів, зменшення родючості, посилення ерозійних процесів і скорочення площ під культурами, що потребують сталого зволоження.

Після катастрофічного руйнування Каховської гідротехнічної споруди наслідки для південних областей стали особливо відчутними [7]. Втрата водопостачання на великих територіях призвела до неможливості вирощування більшості традиційних культур, а також створила загрозу опустелювання частини орних земель [8]. Це не лише зменшує потенціал врожайності, але й підриває продовольчу безпеку держави у довгостроковій перспективі. У сукупності ці процеси формують комплексну проблему, що вимагає від держави впровадження оперативних адміністративно-правових заходів з відновлення логістики, ремонту транспортних шляхів та відбудови гідротехнічної інфраструктури як важливого елементу стійкості аграрного сектору України.

Сукупний вплив руйнування матеріально-технічної бази та інфраструктури створює потужний ланцюговий ефект, який охоплює всі рівні функціонування фермерських господарств. Зниження обсягів виробництва, зростання витрат, ризики втрати врожаю та падіння рентабельності стають типовими наслідками цих процесів. У таких умовах аграрії вимушені шукати шляхи адаптації до нової реальності: переорієнтовуються на менш затратні культури, використовують спільну техніку, об'єднуються для спільного обробітку земель або звертаються за допомогою до донорських організацій і державних програм підтримки. Проте навіть такі кроки не забезпечують повного відновлення виробничих можливостей без чітко налагодженої системи юридичної, фінансової та адміністративної підтримки з боку держави. Тісний взаємозв'язок між втратою техніки, руйнуванням логістичних шляхів і скороченням робочих місць у сільських громадах проявляється у тому, що кожен із цих чинників підсилює інший, формуючи замкнене коло соціально-економічної нестабільності. Пошкодження машин, відсутність ремонтних потужностей і запасних частин, руйнування складів та транспортних артерій фактично позбавляють фермерів можливості вести повноцінну виробничу діяльність. У результаті навіть ті господарства, що формально володіють землею, не мають змоги ефективно її обробляти. Це призводить до зменшення виробничих площ, скорочення обсягів посівів і врожаїв, а головне – до необхідності зменшення кількості працівників. Без робочої техніки більшість польових робіт стає неможливою або економічно невиправданою, що особливо болісно позначається на малих фермерських господарствах.

Аграрна праця має сезонний характер і потребує максимальної залученості персоналу у визначені періоди року. Проте, коли технічна база зруйнована, фермер не може організувати роботу під час посівної чи збиральної кампанії. Це призводить до вимушеного простою робітників, втрати заробітку й скорочення сезонної зайнятості. У свою чергу, відсутність стабільного доходу стимулює відтік населення із сільських громад: люди залишають домівки у пошуках роботи в інших регіонах або за межами країни. Для невеликих фермерських господарств подібні наслідки є катастрофічними, адже втрата навіть одного трактора або комбайна часто означає припинення більшості господарських процесів і руйнування економічної самостійності. Навіть великі аграрні підприємства, які мають певні фінансові резерви, вимушені скорочувати персонал, щоб зберегти ліквідність і уникнути

ISSN 1995-6134

банкрутства. Таким чином, руйнування технічної інфраструктури не лише обмежує виробничу спроможність фермерських господарств, але й призводить до глибоких соціально-економічних змін у сільській місцевості, підриваючи її людський потенціал і здатність до відновлення після завершення бойових дій.

Дефіцит трудових ресурсів та його вплив на продуктивність фермерських господарств

Воєнні події істотно трансформували структуру трудових ресурсів сільської місцевості, створивши глибокий дефіцит робочої сили. Значна частина працездатного населення була мобілізована до лав Збройних Сил або змушена евакуюватися до безпечніших регіонів країни, що призвело до суттєвого скорочення кількості кваліфікованих фахівців у сільському господарстві. У багатьох громадах фермери відзначають нестачу механізаторів, операторів комбайнів, трактористів, вантажників та працівників, задіяних у польових роботах. Особливо гостро це відчувають малі фермерські господарства, які не мають достатніх резервів для залучення додаткового персоналу або автоматизації виробничих процесів. Такий кадровий дефіцит значно ускладнює виконання ключових агротехнічних операцій, зокрема сівби, догляду за посівами та збору врожаю, що безпосередньо впливає на ефективність аграрного виробництва. До цього додаються соціальні та безпекові фактори. Постійна загроза обстрілів, мінна небезпека, труднощі з пересуванням працівників і проблеми з транспортом негативно позначаються на мотивації людей працювати у зоні ризику. Для багатьох працівників навіть звичайна дорога до поля стає небезпечною, тому вони вимушені відмовлятися від роботи у сільському секторі. Як наслідок, навіть за умови наявності придатних земель і збереженої техніки, господарства втрачають спроможність повноцінно вести виробництво через брак робочих рук.

Поєднання кадрових втрат, руйнування технічної бази та інфраструктури створює системну кризу, яка прямо впливає на продуктивність фермерських господарств. Коли частина земель залишається замінованою або непридатною до обробітку, техніка знищена, а працівників не вистачає, аграрії змушені скорочувати посівні площі. Це неминуче веде до зменшення врожайності й падіння загального виробництва. Статистичні дані підтверджують, що у маркетинговому році 2022/2023 обсяги виробництва зерна скоротилися майже на третину порівняно з попереднім сезоном, а прогноз на 2024 рік вказує на зменшення валового збору зернових та олійних культур до 77 мільйонів тон, що значно нижче довоєнного рівня [9]

Додаткові аналітичні спостереження засвідчують поступове накопичення пошкоджених або занедбаних площ. Протягом 2022–2023 років ідентифіковано понад півтора мільйона гектарів таких земель, а до середини 2024 року ця цифра зросла ще на кількасот тисяч. Найчастіше пошкодження відбуваються у весняно-літній період, коли тривають активні вегетаційні процеси, що робить наслідки особливо відчутними для врожайності. У відповідь на ці обставини фермери змушені змінювати структуру виробництва: переходять на менш вимогливі до ресурсів культури, скорочують норми висіву або залишають частину угідь необробленими. Така вимушена стратегія знижує не лише кількість, але й якість отриманої продукції, а в довгостроковій перспективі призводить до деградації ґрунтів. Втрата родючості в умовах обмежених фінансових і матеріальних можливостей ускладнює процес відновлення аграрного потенціалу та ставить під загрозу продовольчу безпеку держави.

Адміністративно-правові засади раціонального землекористування фермерських господарств в умовах воєнного стану

Сучасний стан аграрного землекористування в умовах воєнного стану в Україні засвідчує необхідність глибокого переосмислення системи адміністративно-правового забезпечення раціонального використання і охорони земель фермерських господарств. Земельні ресурси, які у мирний час виконували функції економічного активу, нині перетворилися на ключовий фактор національної безпеки, екологічної стабільності та соціальної життєздатності держави. Воєнні дії, масове замінування територій, руйнування інфраструктури, втрата технічних засобів і людського потенціалу сформували безпрецедентний виклик для правової системи, оскільки традиційні механізми регулювання, орієнтовані на стабільні умови господарювання, виявилися недостатніми для реагування на кризові процеси. У таких умовах адміністративне право має трансформуватися з переважно нормативно-регуляторного інструменту у повноцінний механізм кризового управління, спроможний забезпечити правову гнучкість, оперативність і результативність управлінських рішень у сфері землекористування.

ISSN 1995-6134

Науковий аналіз доводить, що забезпечення раціонального використання й охорони земель фермерських господарств повинно розглядатися як комплексна система, у якій взаємодіють економічні, правові, екологічні та соціальні чинники. Її фундаментом виступає баланс між господарськими інтересами землевласників і землекористувачів, публічними інтересами держави та суспільства, а також міжнародними екологічними зобов'язаннями України. В умовах війни цей баланс набуває особливої ваги, адже відновлення та збереження родючості ґрунтів безпосередньо впливає на стійкість продовольчої системи держави.

Розвиток адміністративно-правового механізму у сфері землекористування має спиратися на принципи наукової обґрунтованості, міжвідомчої координації, правової визначеності та публічної прозорості. Такий підхід дозволяє уникнути фрагментарності нормативних актів і створити умови для функціонування єдиної багаторівневої системи управління, у межах якої державний, регіональний і місцевий рівні мають чітко окреслені повноваження й відповідальність.

Раціональне землекористування в сучасних умовах потребує переходу від декларативних норм до дієвого механізму правозастосування, який включає контроль, моніторинг, правову відповідальність та стимулюючі заходи. Система державного контролю повинна ґрунтуватися на достовірних і систематизованих даних моніторингу стану ґрунтів, що відображають рівень деградації, забруднення, ерозії та змін у показниках родючості. Інформаційно-аналітична база має бути інтегрована з Державним земельним кадастром, системами екологічного моніторингу, геоінформаційними платформами та цифровими інструментами оцінки ризиків. Це формує умови для нової парадигми публічного управління земельними ресурсами, зосередженої не лише на покаранні, а передусім на запобіганні правопорушенням через прогнозування та адаптацію управлінських рішень.

Ключовим чинником підвищення ефективності адміністративно-правового забезпечення є запровадження комплексної системи правових гарантій, що охоплює всі стадії землекористування – від планування та розподілу земель до контролю за їх відновленням. Важливою складовою є формування стабільного й узгодженого нормативного поля, яке визначає права, обов'язки та відповідальність суб'єктів аграрного виробництва. Особливої актуальності набуває законодавче закріплення механізмів підтримки фермерів, які понесли збитки внаслідок воєнних дій, зокрема шляхом надання податкових пільг, компенсаційних виплат, кредитних гарантій і механізмів відшкодування втрат від тимчасового вилучення чи забруднення земель. Ефективність такої політики значною мірою залежить від прозорості розподілу ресурсів та доступності фінансових інструментів для малих і середніх фермерських господарств.

Не менш важливим елементом адміністративно-правового забезпечення є інституційна координація між центральними та місцевими органами влади. Практика свідчить, що саме на рівні територіальних громад формується реальна основа сталого землекористування. Саме тут можливе ефективне залучення громадськості, фермерських асоціацій та наукових установ до процесів планування, реалізації та контролю заходів щодо відновлення земель. Такий підхід забезпечує легітимність управлінських рішень і формує культуру екологічної відповідальності.

Науково обґрунтованим є висновок про необхідність системного впровадження принципу "екологічної умовності" у державній політиці підтримки аграрного сектору. Це означає, що отримання субсидій, грантів чи дотацій має бути безпосередньо пов'язане з дотриманням агроекологічних стандартів та природоохоронних вимог. Така модель відповідає європейським підходам і дозволяє поєднати економічні стимули з обов'язковістю правових норм.

Особливе місце посідає питання юридичної відповідальності за порушення у сфері землекористування. Воєнні умови зумовлюють необхідність посилення адміністративних і кримінальних санкцій за незаконне використання земель, їх забруднення, розорювання захисних смуг або деградацію ґрунтового покриву. Водночас доцільним є впровадження відновлювальної відповідальності, що передбачає не лише покарання порушника, а й обов'язок компенсувати завдану шкоду довкіллю, здійснити рекультивацію або інші відновлювальні заходи. Такий підхід сприяє переходу від репресивної до відновлювально-орієнтованої моделі правозастосування і відповідає європейським стандартам екологічного права.

Узагальнення результатів дослідження свідчить, що в умовах воєнного стану забезпечення раціонального використання земель фермерських господарств не може обмежуватися лише внутрішнім правовим регулюванням. Необхідною є активна інтеграція України в міжнародні програми з відновлення сільських територій та

ISSN 1995-6134

екологічної реабілітації, а також співпраця з ЄС, FAO, Світовим банком та іншими міжнародними партнерами, які надають підтримку у розмінуванні, екологічному моніторингу та модернізації аграрної інфраструктури. Адміністративно-правовий механізм має забезпечити юридичну визначеність, ефективну координацію та прозорість взаємодії з міжнародними донорами.

Висновки

1. Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що формування правового режиму масиву земель сільськогосподарського призначення є результатом складної трансформації економічних, технологічних та правових чинників, які впливають на організацію земельних відносин в Україні. Активізація майнового обороту, поява нових моделей аграрного виробництва, зростання ролі корпоративних учасників та розвиток інструментів земельного ринку створили об'єктивну потребу в юридичній конструкції, здатній забезпечити упорядкування просторово пов'язаних земельних ділянок. Масив земель у цьому контексті став інституційним механізмом, який дозволяє оптимізувати використання територій, усувати фрагментацію земельного банку та підвищувати ефективність аграрної діяльності.

2. Важливим є те, що правовий режим масиву земель забезпечує не лише технічну впорядкованість кадастрових даних, але й гармонізацію інтересів різних суб'єктів – власників, орендарів, інвесторів та держави. Він мінімізує конфлікти, пов'язані з межуванням, усуває правову невизначеність у випадках складної конфігурації ділянок та створює передумови для прогнозованості аграрних процесів. Такий режим також сприяє зміцненню прав власності та користування, що є ключовим для сталого розвитку аграрного сектору, залучення інвестицій та впровадження сучасних технологій землекористування.

3. Ефективність функціонування масивів земель безпосередньо залежить від рівня точності та повноти кадастрових даних, узгодженості нормативної бази та здатності органів державної влади оперативно адаптувати регуляторні інструменти до нових економічних умов. Подальше удосконалення правового регулювання має бути спрямоване на інтеграцію геоінформаційних технологій, оптимізацію процедур встановлення меж масивів, а також посилення механізмів взаємодії між суб'єктами земельних правовідносин.

4. Правовий режим масиву земель сільськогосподарського призначення слід розглядати як системоутворюючий елемент сучасного земельного права України, що забезпечує структурну впорядкованість територій, сприяє підвищенню ефективності аграрного виробництва та формує нові стандарти правової визначеності на ринку земель.

Конфлікт інтересів

Будь-які потенційні конфлікти інтересів були перевірені, і їх не виявлено.

Вираз вдячності

Дослідження виконано відповідно до плану науково-дослідних робіт Київського університету інтелектуальної власності та права Національного університету "Одеська юридична академія".

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Dementieva O. I., Boiko T. O. Growing and reproduction of Lavandula hybrida Rev. under the conditions of closed soil in the south of Ukraine. *Таврійський науковий вісник.* 2021. Вип. 121. С. 259-264. https://www.tnv-agro.ksauniv.ks.ua/archives/121_2021/36.pdf
2. More Than 70 Percent of Agricultural Land Has Been Cleared of Mines in De-occupied Kherson Region. 03.11.2024. https://intent.press/en/news/war/2024/more-than-70-percent-of-agricultural-land-has-been-cleared-of-mines-in-de-occupied-kherson-region/
3. Una refugiada ucraniana, doctora de la UCLM, demuestra que se puede mejorar el rendimiento del trigo aplicando hidrógeno. Cadena SER. https://cadenaser.com/castillalamancha/2024/11/05/una-refugiada-ucraniana-doctora-de-la-uclm-demuestra-que-se-puede-mejorar-el-rendimiento-y-calidad-del-trigo-aplicando-hidrogeno-ser-toledo/
4. CSIS. Russia's renewed attacks on Ukraine's grain infrastructure: Why now, what next. 25.11. 2024. https://www.csis.org/analysis/russias-renewed-attacks-ukraines-grain-infrastructure-why-now-what-next
5. Kyiv School of Economics (KSE). Losses and damages of the agricultural sector of Ukraine amount to more than $80 billion – KSE Agrocenter. 21.02.2024. https://kse.ua/about-the-school/news/losses-and-damages-of-the-agricultural-sector-of-ukraine-amount-to-more-than-80-billion-kse-agrocenter/
6. Bellingcat. Ukraine's Contaminated Land: Clearing Landmines With Rakes, Tractors and Drones. 2025. https://www.bellingcat.com/news/2025/07/02/ukraines-contaminated-land-clearing-landmines-with-rakes-tractors-and-drones/
7. Destruction of the Kakhovka Dam . https://en.wikipedia.org/wiki/Destruction_of_the_Kakhovka_Dam

8. Digital Agriculture and Land Monitoring: Analytical Report. Washington: World Bank, 2020. 198 p
9. Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO). FAO launches a $150 million emergency and early recovery response plan for Ukraine to support war-affected rural communities. 2024. https://www.fao.org/newsroom/detail/fao-launches-a--150-million-emergency-and-early-recovery-response-plan-for-ukraine-to-support-war-affected-rural-communities/en

REFERENCES

1. Dementieva, O. I., & Boiko, T. O. (2021). *Growing and reproduction of Lavandula hybrida Rev. under the conditions of closed soil in the south of Ukraine. Tavriyskyy naukovyy visnyk,* (121), 259–264. https://www.tnv-agro.ksauniv.ks.ua/archives/121_2021/36.pdf
2. More Than 70 Percent of Agricultural Land Has Been Cleared of Mines in De-occupied Kherson Region. (2024, November 3). https://intent.press/en/news/war/2024/more-than-70-percent-of-agricultural-land-has-been-cleared-of-mines-in-de-occupied-kherson-region/
3. Cadena SER. (2024, November 5). *Una refugiada ucraniana, doctora de la UCLM, demuestra que se puede mejorar el rendimiento del trigo aplicando hidrógeno*. https://cadenaser.com/castillalamancha/2024/11/05/una-refugiada-ucraniana-doctora-de-la-uclm-demuestra-que-se-puede-mejorar-el-rendimiento-y-calidad-del-trigo-aplicando-hidrogeno-ser-toledo/
4. CSIS. (2024, November 25). *Russia's renewed attacks on Ukraine's grain infrastructure: Why now, what next*. https://www.csis.org/analysis/russias-renewed-attacks-ukraines-grain-infrastructure-why-now-what-next
5. Kyiv School of Economics (KSE). (2024, February 21). *Losses and damages of the agricultural sector of Ukraine amount to more than $80 billion – KSE Agrocenter*. https://kse.ua/about-the-school/news/losses-and-damages-of-the-agricultural-sector-of-ukraine-amount-to-more-than-80-billion-kse-agrocenter/
6. Bellingcat. (2025, July 2). *Ukraine's contaminated land: Clearing landmines with rakes, tractors and drones*. https://www.bellingcat.com/news/2025/07/02/ukraines-contaminated-land-clearing-landmines-with-rakes-tractors-and-drones/
7. Wikipedia. (n.d.). *Destruction of the Kakhovka Dam*. https://en.wikipedia.org/wiki/Destruction_of_the_Kakhovka_Dam
8. World Bank. (2020). *Digital Agriculture and Land Monitoring: Analytical Report* (198 p.). Washington, DC.
9. Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO). (2024). *FAO launches a $150 million emergency and early recovery response plan for Ukraine to support war-affected rural communities*. https://www.fao.org/newsroom/detail/fao-launches-a--150-million-emergency-and-early-recovery-response-plan-for-ukraine-to-support-war-affected-rural-communities/en

ІНФОРМАЦІЯ ПРО СТАТТЮ (ARTICLE INFO)

Published in:
Форум права: 84 pp. 84–92 (4).

Related identifiers:
10.5281/zenodo.17347742

http://forumprava.pp.ua/files/084-092-2025-4-FP-Khalizov_12.pdf

http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2025_4_12.pdf

License (for files):
Creative Commons Attribution 4.0 International

Received: 10.10.2025
Accepted: 05.11.2025
Published: 10.11.2025
Available online: 10.11.2025

Cite as:

Халізов, Д. В. (2025). Особливості адміністративно-правового забезпечення раціонального використання і охорони земель фермерських господарств в умовах дії правового режиму воєнного стану. *Форум Права, 84*(4), 84-92. http://doi.org/10.5281/zenodo.17347742

Khalizov, D. V. (2025). Osoblyvosti administratyvno-pravovoho zabezpechennya ratsionalnoho vykorystannya i okhorony zemel fermerskykh hospodarstv v umovakh diyi pravovoho rezhymu voyennoho stanu [Features of Administrative and Legal Support for the Rational Use and Protection of Farmlands of Farming Households under the Legal Regime of Martial Law]. *Forum Prava, 84*(4), 84–92. http://doi.org/10.5281/zenodo.17347742